

Staudt-Csengeli Mihály – Az „új Munkácsy”

„Művészeti életünkben hiányzik a fejlődés és a nívó természetes hierarchiája. Egy síkon mozog a dilettáns, a féltehetség és a rangos művész. Az önállósult szlovenszko-i művészetből így hiányzik a kiválasztódás és a tradícióképzés lehetősége. Lendületet, erjedést és letisztult értékeket csak azután várhatunk, ha a megbecsülés és az értékelés helyes méreteire ébred a szlovenszko-i magyarság egyeteme. A művészet a nemzeti kultúra lényeges alkotórésze, de hogy társadalmi tudatosító szerepét betölthesse, a magyarság minden rétegének egységesen vállalnia és ismernie kell ezt a művészetet.”¹ Brogyányi Kálmán 1937-ben megfogalmazott gondolatai óta nem sok minden változott, csupán az ország neve és a magyar művészek létszáma. A megismerésre való vágy megcsappant, ahogyan az alkotói kedv is. Talán az utókor feladata ösztönzés céljából létrehozni egy mesterséges hierarchiát, és kiemelni a dilettáns tömegeből a tehetséges, rangos művészeket.

Vajon ma hányan bólogatnának lelkesen, ha megkérdeznénk, hogy tudják-e, kit nevezett Fábry Zoltán „új Munkácsynak”? Kiről írta, hogy „ami másoknál intellektuális erőfeszítés következménye, az a fiatal festőnél előiskolázás nélküli, magától értetődő, őseredeti ráismerés eredménye.”² Ki kapott Matisse-től megerősítést³ arra, hogy kövesse az általa kiszabott „makacs utat”, és kinek szánt egy egész kötetet 1986-ban Szij Rezső? Kiről mondja elismerően Lőrincz Gyula, hogy „Markáns festőegyéniséggé fejlődött, önálló kiállításokat rendezett és képviseltette magát szinte minden hazai országos és külföldi kiállításon. [...] megtalálta sajátos festővilágát, kifejezési formáját. Minden idegen hatást lerázott magáról.”⁴ Gwerk Ödön kiben ismeri fel a tehetséget, mellyel képes lehet „jobb dolgokat létrehozni, mint (amilyeneket) festenek és rajzolnak sokan azok közül, akik magukat jó festőnek tartják.”⁵ Talán néhányan rávágják, hogy Staudt-Csengeli Mihályról vélekednek így neves kortársai, de többen fognak rácsodálkozni arra, hogy miért nem hallottak egy ilyen megítélésű művészről.

¹ Brogyányi Kálmán: *A művészet*. In: *Az Ország Útja*, II. évf., 1. sz., Budapest, 1938, 128. o.

² Szij Rezső: *Staudt-Csengeli Mihály művészetéről*, Budapest, 1986, 19. o.

³ Uő. 50. o.

⁴ Prandl Sándor: *Színek és formák*. In: *A hét*, XXI. évf., 11. sz., 1976, 24. o.

⁵ Szij Rezső: *Staudt-Csengeli Mihály művészetéről*, Budapest, 1986, 14. o.

Gyalupadtól a csehszlovákiai magyar képzőművészet élvonalába

Staudt-Csengeli Mihály 1907. április 14-én Komáromban született. Itt töltötte gyermek- és ifjúkorát a Megyercsi utcában, majd 1924-től a „singellői” (Komárom proletárnegyede) családi házukban.⁶

Staudt pályaválasztásának körülményeiről nem igazán tudunk. Annyi bizonyos, hogy korán özvegyen maradt édesanyjának három gyermek fenntartása mellett, a nagy szűkösségen, aligha jutott eszébe a kis Mihállal besétálni valamelyik kiállítóterembe. Húga varrást, öccse lakatosságot, ő maga asztalosságot tanult. Azt azonban feljegyzik róla, hogy tíz-egynéhány éves korában már homlokon csókolta a múzsa. Korán feltűnt tehetségével, 1918-ból fennmaradt pasztell-tájképét a Szlovák Nemzeti Galéria őrzi.

Az ifjú Staudt művészi képességeit idejében észrevette a pedagógusnak is kiváló, elismert festő, Harmos Károly, akinek Szóbel Géza festőbarát mutatta be 1922-ben.⁷ Első szakmai impulzusok tehát Harmos szabadiskolájában érték, mely 1920-ban nyitotta meg kapuit és 1944-ig működött. A tehetséges és szorgalmas diákok tandíjmentességet élveztek. Harmos szigorú, fegyelmezett, de jó humorú tanár volt, akinél a közismert képzőművészeti technikák mellett a batikolást, freskófestést, keramikusságot, üvegfestést stb. is elsajátíthatták diákjai.⁸

Akkoriban Pozsony és Kassa mellett a harmadik legjelentősebb művészeti központ Komáromban volt. Itt működött 1923-tól a Jókai Egyesület Szépművészeti Osztálya, mely a kiváló művésztanár, Harmos Károly vezetése alatt a tehetségek egész sorát bocsátotta szárnyára. Hogy csak a fontosabbakat említsük, Komáromból indult Budapestre: Apró Margit, Rafael Győző, a Basilides testvérek, Sándor és Barna. Itt működött Berecz Gyula szobrász, a festők közül Broczky Béla, Koppány Károly, Komáromi-Kacz Endre, Hetzer Géza, Nagy Antal, Rauscher Görgy, időnként Reichental Ferenc. Ide tartoztak a környékről Thain János, Zmeták Ernő, Csicsátka Ottokár, Feszty István és még sorolhatnánk.⁹

Kétségtelen, hogy Komárom kulturális életének arculatát a pécsi születésű Harmos művészi-, oktatói- és szervezői tevékenysége határozta meg, melyhez hasonlót a szlovákiai magyar képzőművészetben azóta sem tapasztalhattunk.

Itt formálódott az alkotni vágyástól fűtött műbútor-asztalos segédben az a hivatástudat, mely kitartott élete végéig, és azon kevés művészek közé emelte őt, akiknek nem kellett megalkudni, pályájukat elhagyni. Az apró „kitekintések” mindig magukkal hozták a visszatérést.

⁶ Szuchy M. Emil: *Staudt-Csengeli Mihály életútja*. In: Irodalmi Szemle, XXIII. évf., 3. sz., Pozsony, 1980, 267. o.

⁷ Szij Rezső: *Staudt-Csengeli Mihály művészetéről*, Budapest, 1986, 12. o.

⁸ Gaál Ida: *Komárom művészete a két világháború között*. In: „Külön világban és külön időben”, Budapest, 2001, 105. o.

⁹ Szij Rezső: *Staudt-Csengeli Mihály művészetéről*, Budapest, 1986, 12. o.

Harmos is szüntelenül biztatta, segítette a fiatal munkásfestőt, lehetőséget biztosítva neki a továbbtanulásra Fényes Adolfnál, Aba-Novák Vilmosnál vagy épp Szőnyi Istvánnál.

Staudt szülővárosát fiatalon elhagyta. Az a bizonyos belső tűz, illetve a munkanélküliség ijesztő ténye űzte el Komáromból. De nem szakadt el szülővárosától. Továbbra is részt vett a JESZO tavaszi és őszi seregszemléin.

1926–28 között ideje nagy részét Selmecebányán töltötte, ahol Gwerk Ödön festőművész lett másik tanítómestere. *„Harmostól a rajz tisztaságát, a természet harmóniáját, a líra és a dráma fegyelmét tanulta. Gwerk Ödöntől a hegyvidék monumentalitásának látványát, a hegygerincek vonalait, az utak kanyargását, a földfelület emelkedését, mélységeit vette át. Ide rejtette azt a dinamikus erőt, amellyel mozgásra, kanyargásra, elsimulásra készítette a kozmikus világot, s majd később az univerzumot.”*¹⁰

Selmecebányáról Zólyomba költözött, ahol Wittman tejfeldolgozó üzemében vállalt állást. Persze csak névlegesen, hiszen a tulajdonos észrevette Staudtban a művészt. Saját villája szobáinak tervét, belső architektúráját készítette el vele. Wittman szenvedélyes műgyűjtő volt, fából faragott barokk szobrokat vásárolt, és alkalmazottjával hozatta rendbe. Mecénása lett Staudtnak, aki Párizsba, a Julian Akadémiára is az ő segítségével jutott ki.¹¹

A harmincas évek elején már a műértő kritika is tudomást vett róla. 1934-ben Pozsonyban önálló kiállítást biztosítottak számára, amellyel elnyerte a Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság aranyérmét.

1937-ben újra visszatért Párizsba. Hol mecénása, Wittman, hol Gwerk Ödön, hol pedig Pór Bertalan ajánlólevelével ment feltöltődni, ahol közelről tanulmányozhatta az általa tisztelt Matisse, Chagall, Braque vagy éppen Picasso alkotásait.

A bécsi döntés után Szlovákiában maradt, és a szlovákiai magyar művész társadalom által Menyhén létrehozott művésztelepen húzódott meg. Az őszi szokásokat őrző falucskában a szorgos paraszti életre irányult a művész figyelme. A falusi világ közelsége, békét áhító csöndje, az emberek jósága és őszintesége további lelkes munkára ösztönözték Staudtot. Jellegzetes parasztcok, munkáskezek és a falu hangulatát érzékeltető mozdulatok szerepelnek akkori vázlatain.

A konstruktivizmusra, a kubizmusra és a különböző művészeti irányzatokra érzékeny művész menyhei alkotásain a realiztikus látásmód öltött testet. Ekkor vette fel a Csengeli vezetéknevet is, amikor a náciák vissza akarták németesíteni. Anyja vezetéknevét kiegészítette egy „i”-vel, ezzel hangsúlyozva magyarsághoz való hűségét.¹²

¹⁰ Szuchy M. Emil: *Staudt-Csengeli Mihály életútja*. In: Irodalmi Szemle, XXIII. évf., 3. sz., Pozsony, 1980, 269. o.

¹¹ Szij Rezső: *Staudt-Csengeli Mihály művészetéről*, Budapest, 1986, 22. o.

¹² Szij Rezső: *Staudt-Csengeli Mihály művészetéről*, Budapest, 1986, 10. o.

1944-ben bevonult katonának, részt vett a Szlovák Nemzeti Felkelésben, november végén a németek fogságába esett, ahonnan csak a felszabadulás után tért vissza. Az ezután következő állomások: Menyhe, Nyitra, de csak rövid ideig.¹³

1947-ben megnősült, Pozsonyban telepedett le. Felesége Hegyi Ilona volt, aki ugyan jogot végzett, de az irodalomban és a művészettörténetben is otthonosan mozgott. Két gyermekük született: Ágnes és Mihály. Fia apja nyomdokaiba lépve a pozsonyi Képzőművészeti Akadémia restaurátor szakán végzett, a pozsonyi Városi Képtárban dolgozott. A házassággal jó körülmények közé került. Felesége az anyagi támogatás, kulturált környezet, nyugodt családi légkör megteremtését jelentette számára.

1948-ban tagja lett a Képzőművészek Szövetségének, de nem tudott azonosulni velük. Az akkor divatosá vált, de tévesen értelmezett realizmussal, vagy inkább fotorealizmussal, fotonaturalizmussal nem tudott megbarátkozni, annak ellenére, hogy voltak próbálkozásai.

Ekkor szánta rá magát hivatásszerűen a hosszú évekig megélhetésének legfőbb forrását jelentő restaurálásra. 1954-ben letette Prágában F. Peter professzornál a hivatalos restauratori vizsgát. A bényi rotunda falán, a késmárki evangélikus fatemplomban, a kassai Nemzeti Színház falfestményein és a somorjai evangélikus templom freskóin, hogy csak a legjelentősebbeket említsük, ott a mester keze nyoma. Mellette művészi felfogásának megfelelő alkotómunkát végzett, illetve külföldi utakon is részt vett. Megfordult Tuniszban (1961-ben), Görögországban, Egyiptomban, Libanonban és Törökországban (1964-ben).¹⁴

A hatvanéves Staudt ünneplésére a Szlovák Nemzeti Múzeumban kiállították műveit. Ekkor a Nemzeti Galéria sok képet vásárolt tőle. A város szélén kertet vehetett magának és családjának. Kint a szabadban kedvére festhetett. De voltak egészségügyi gondjai is, ezek elől a szabadba vagy a hangversenyterembe menekült. Rajongott a zenéért. Menyhén megtanult tárogatózni. A zongorát is kedvelte.¹⁵

1970. március 26-án az egyik pozsonyi kórházban hunyt el hosszas betegség után.¹⁶ Utolsó kívánságai közé tartozott a Staudt-életmű kiállítása és visszajuttatása szülővárosába, mely meg is valósult.¹⁷ Képei nagy részét a révkomáromi Duna Menti Múzeum, illetve a pozsonyi Nemzeti Galéria őrzi. Ezenkívül magángyűjteményekbe is sok került: Wittman gyároshoz, Pór Bertalan festőhöz, Weigl Antal nyitrai szabócégtulajdonoshoz, Mandók Kálmán nyitrai ácshoz, Szőke József nyitrai vésnőkhöz, Dr. Rusil Ödön nyitrai orvoshoz, Dr. Földes Sándor révkomáromi ügyvédhez, de sok kép holléte még kérdéses.

¹³ Szuchy M. Emil: *Staudt-Csengeli Mihály életútja*. In: Irodalmi Szemle, XXIII. évf., 3. sz., Pozsony, 1980, 270. o.

¹⁴ Szj Rezső: *Staudt-Csengeli Mihály művészetéről*, Budapest, 1986, 38. o.

¹⁵ Mács József: *A művész életműve – szülővárosában*. In: A hét, XVI. évf., 6. sz., 1971, 10. o.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Mács József: *A művész életműve – szülővárosában*. In: A hét, XVI. évf., 6. sz., 1971, 10. o.

Az „iparos” művész

Staudt azon művészek közé tartozott, akik mindig az alkatuknak és a tehetségüknek megfelelő festői látásmód szerint dolgoztak. Pályája kezdetén a kubista természetlátásból indult ki, anélkül, hogy a kubizmussal vagy ennek termékeivel találkozott volna.

Többen is sajátos látásmódjának megtartására buzdították, mint például szlovák festőbarátja, Miloš Alexander Bazovský. Így Párizsban annak ellenére, hogy kiemelt figyelmet szentelt Braque, Matisse vagy Foujita alkotásainak, nem került közvetlen hatásuk alá.

Első munkái a kubisztikus látásmód jegyében születtek, ez maradt művészetének egyik jellemzője, bár a naturális pontosság iránti érzékét Harmos mellett kama-toztatta, aminek a szlovák személyi kultusz éveiben még némi hasznát is vette. Realista képeket a szocreál előtt is festett.

A naturalista és kubista elemeket a tudatos képformálás révén helyezte egymás mellé. Ez a kettőség jó néhány képén visszaköszön, de kétségtelen, hogy el tudott szakadni a naturalisztikus emlékektől, melyet kozmikus képei vagy éppen kréta- és szénrajzainak „*ama darabjai bizonyítják, amelyeken az idomformák csak kötetlen képzettársítás révén idéznek fel bizonytalanul körvonalazható tárgyakat*”.¹⁸ A táji jelleg sem ösztönzi naturalista kifejezőmódra.

1937-ben Párizsból hazatérve kiállította képeit, melyekről Brogyányi Kálmán művészeti író úgy vélekedett, hogy színviláguk tudatosan nyers, ami alkotójuk erős egyéniségére vall, viszont „több finomságot”¹⁹ szeretne látni.

A „nyers” képzete itt elsősorban a technikából adódik, a festék darabos fölrakásából. Ebből az időszakából már ismerünk olyan képeket is, amelyeken a pasztellszínek lágyan terítik be a szögletesen tagolt képmezőt. Ellenben „nyers” színfokozatok később is feltűnnek, de mindez inkább a kifejezőeszközök fokozatbeli gazdagságára utal, mintsem az erőteljes színek kizárólagosságára.

Kompromisszumra kényszerült, amikor a létfenntartás miatt 1950-ben rövid ideig klasszicizáló képeket festett, vagy amikor a fotonaturalizmus nyomásának engedett. Festett az impresszionizmus jegyében is, folytatva a menyhei évek alatt oldott festői felfogásban született akvarell sorozatát.

Korának minden stílusát kipróbálta. Talán restaurátori tevékenysége hathatott a gyakori építészetre jellemző képszerkesztési módra. Számos fekete-fehér és színes rajza ókori (egyiptomi, tuniszi, görög stb.) épületeket, gótikus templomokat idéz. Alkalmazza a kubizmusra jellemző formákat, de elveszi a mértani alakzatok rideg élet, melegséggel tölti meg őket lágy pasztell színei révén, hogy

¹⁸ Szij Rezső: *Staudt-Csengeli Mihály művészetéről*, Budapest, 1986, 41. o.

¹⁹ Uő. 50. o.

sokszor az impresszionizmus finom hangulatát közvetítik még kozmikus témájú absztrakt képei is.

Staudt-Csengeli művészetében a mindennapi, a „földi” élet számos területe éppúgy megtalálható, mint a földöntúli világ, a kozmikus tér. 1988-as budapesti kiállításán számos kozmikus ihletésű képét láthatta a közönség, s a képek alatti évszámok igazolták, hogy egész életművén végigvonul a téma iránti érdeklődése.

Zenerajongóként és a koncerttermek rendszeres látogatójaként némelyik képen zenei motívumokat is érzékeltet. A képi kellékek, a formák, az emberi testek és tárgyak csoportosítása valóban felidézhetik a ritmus benyomását, és ez máris kelthet zenei hatásokat. Alkotásain a ritmus határozottan megragadható kompozíciós elem, s mint ilyen, rendezői szerepet tölt be.²⁰

Az 1960-as évektől kezdve végképp lezárul művészete látványt figyelembe vevő vonulata, és újra fiatalsága avantgárd szemlélete nyer teret. Hitvallása szerint a „tisza művészetet” a színek művészete jelenti, ez a kezdő és a végső motívum, valami forma hozzáadásával, tartalom nélkül.²¹ (3. kép)

Staudt-Csengeli benne élt a maga korában és társadalmában, hangot adva a kor emberi problémáinak. A közvetlenül ható propaganda, agitáció távol állt tőle, és később sem használta fel érvényesülésre.

A tárgyakat nem mindig elevenítette meg természet szerinti hitelességgel, gyakran megelégedett a formák összefonásával, a többit rábizta a kiegészítő képre. *„Nem az egzotikumot, a feltűnőt akarom művelni festői eszközeimmel, hanem sürített jellemzést szeretnék adni. S ha ez sikerül, ezzel talán egy-egy tájegység „fogalmát” is kialakíthatom, vagyis a körülményeket ismerő számára ösztönzést adhatok egy sor művészi asszociációra.”*²² (Staudt-Csengeli Mihály, 1980)

De mi történik azokkal, akik hasonló alkotások láttán tudatosan kizárják az asszociáció folyamatát, és értetlenül elsétálnak? Mi az oka annak, hogy egyre kevesebben szemléljük az alkotásokat? *„Ahhoz, hogy értsük, amit látunk, a spontán reakcióink mellé bizonyos tudásra is szükségünk van. Ez teszi lehetővé, hogy az alkotás lényeges jellemvonásaira figyeljünk és a mellékes tulajdonságokat elhanyagoljuk. Ehhez pedig sokat kell tanulni, érdeklődni és látni. A rendszeres tárlatlátogatás abban is segít, hogy életünk harmonikusabbá váljék. A kiállított képek, szobrok, iparművészeti tárgyak vagy a bútorok, de az ismertető szövegek és a tárlatvezetések is ezt a célt szolgálják.”*²³(Staudt-Csengeli Mihály, 1980)

²⁰ Mács József: *A művész életműve – szülővárosában*. In: A hét, XVI. évf., 6. sz., 1971, 10. o.

²¹ Uo.

²² Szuchy M. Emil: *Staudt-Csengeli Mihály életútja*. In: Irodalmi Szemle, XXIII. évf., 3. sz., Pozsony, 1980, 267. o.

²³ Uo.